

Hanna-Riikka Roine

Fantasia- ja tieteisfiktio tutkimuksen marginaalissa?

Tämän puheenvuoron alkusysäyksenä oli havainto siitä, että vaikka fantasia- ja tieteisfiktio eivät varsinkaan nykykulttuurissa ole millään tavalla marginaalissa – kuten vaikkapa *Harry Potter*-kirjasarjan ja *Hobitti*-romaanin pohjaavien elokuvien suosio osoittaa – kirjallisuudentutkimuksessa niihin keskittyminen on pitkään edustanut poikkeusta. Pienimuotoinen selvitykseni viime vuosina valmistuneista kirjallisuustieteellisistä väitöskirjoista osoittikin, että fantasia- ja tieteisfiktio ovat valikoituneet hämmästyttävän harvoin niiden aiheeksi tai aineistoksi. Tilanne on kuitenkin kovaa vauhtia muuttumassa.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tiedotearkisto Servaalin kokoaman väitöstilaisuuslistan mukaan Suomessa on tehty vuoden 2009 alusta tähän hetkeen vajaat 150 kirjallisuudentutkimuksen alaan kuuluvaa väitöstä. Näistä (löyhän kriteeristön mukaan) fantasia- tai tieteisfiktiota käsitteleviä on kuusi kappaletta, ja ne kuuluvat nykykulttuurin, mediakulttuurin sekä kieliaineiden aloihin. Huomionarvoista onkin se, että yksikään väitöskirjoista ei kuulu varsinaisten kirjallisuusaineiden alaan (yleinen kirjallisuustiede, kotimainen kirjallisuus, pohjoismainen kirjallisuus), joita oli aineistossa vajaat 70 kappaletta. Tällä huomiolla haluan nostaa esiin sen, että etenkin kirjallisuusaineiden parissa Suomessa fantasia- ja tieteisfiktio tutkimus on ollut tähän päivään asti erittäin marginaalista.

Tutkimuksen vähäisyys ja tietty erillisuus muusta kirjallisuudentutkimuksesta on outoa erityisesti siitä näkökulmasta, että fantastiset elementit ovat olleet keskeinen osa kertomusperinnettä aina maailman vanhimmaksi eepokseksi mainitusta *Gilgameš*-runoelmasta lähtien ja tieteisfiktio edeltäjinä voidaan pitää sellaisia utopiakirjailijoita ja satiirikkoja kuin Platon, Thomas More ja Jonathan Swift (ks. Hirsjärvi 2009, 20). Pikemminkin voitaisiin sanoa, että nykyisenkaltaisen kaunokirjallisen realismin tyylikeinit ja konventiot ovat tuore innovaatio. Tästä huolimatta varsinaisen kirjallisuuden-opetus Suomessa ei liiemmästi ole fantasia- ja tieteisfiktiota huomioinut.

Kansainvälisesti fantasia- ja tieteisfiktiota on genrenäkökulmasta tutkittu viimeistään 1940-luvun lopulta lähtien ja erityisesti 1970-luvulta alkaen, jolloin nähtyä fantasia- ja tieteisfiktio tutkimuksen räjähdysmäistä kasvua Willis Everett McNelly (1974) nimitti ”akateemiseksi heräämiseksi” (*academic awakening*). Gary K. Wolfe (2011, 205) kuitenkin huomioi, että pitkästä historiasta huolimatta monet merkittävätkin tutkijat ovat joutuneet pitämään fantasia- ja tieteisfiktio sivussa omista asiantuntemusalueistaan varmistellakseen uskottavaa uraa yliopistossa. Sama ilmiö on toki näkynyt

kirjailijoidenkin kohdalla: Nobel-palkitun Doris Lessingin viisiosaista tieteisfiktiosarjaa *Canopus Argossa: Arkisto* harvoin mainitaan kirjailijan ”naisten tuntoja kuvaavien” teosten rinnalla.

Mistä sitten johtuu, että suomalaisten kirjallisuusaineiden parissa etenkin jatko-tutkimuksen kohteiden kaanon ei ole valmiiden tutkimusten osalta tähän mennessä juuri fantasia- ja tieteisfiktiota sisältänyt, ja miksi tilanteen muuttuminen edustaa kehitystä oikeaan suuntaan? Jonkin kirjallisuudenlajin omalaatuisuuden korostaminen on kaksiteräinen miekka. Yhtäältä se voi nostaa esiin lajin relevantteja erityispiirteitä ja täten mahdollisesti vastata esimerkiksi siihen, miksi fantasiafiktio on noussut niin valtavaan suosioon varsinkin viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana. Kuvaavasta esimerkistä käynee se, että Suomessakin J. K. Rowlingin suosittu velhosarjan viimeinen osa, *Harry Potter ja kuoleman varjelukset* (suomennos 2008), myi ilmestymisvuonnaan yli 50 000 kappaletta Sofi Oksasen Finlandia-palkittua *Puhdistus*-romaanin enemmän (ks. Suomen Kustannusyhdistys, Bestsellerit-tilasto). Kannattaa huomioida, ettei tämä luku tietenkään sisällä englanninkielisen alkuteoksen myyntimäärää Suomessa.

Toisaalta tiettyyn lajiin keskittyminen voi rajata ja yksipuolistaa sen tarkastelua liikaa – esimerkiksi silloin, kun fantasiafiktiota tutkitaan ainoastaan J. R. R. Tolkienin esittämänä maailmojen ”alempana luomisena” (ks. Tolkien 2002), jolloin keskiöön nostetaan keinotekoiset ympäristöt kansoineen ja paikkoineen sekä historioineen ja legendoineen. Samaan tapaan tieteisfiktioille on usein annettu rooli pelkästään ”entäpä jos” -tyyppisenä ajatusleikkinä, joka etäännyttää meidät arkitodellisuudestamme näyttäkseen sen uudessa valossa. Brian McHale onkin osuvasti huomioinut, että ”jos tieteisfiktio voi ainoastaan peilata nykyajan todellisuutta eikä mitään sen enempää [--] suljemme pois sen mahdollisuudet *uutuuteen* tai *innovaatioon*” (Mc Hale 2010: 15; suom. HR).¹

Pohjoismaisen keskustelun piirissä Merja Polvinen (2014, 63) puolestaan esittää, että fantasia- ja tieteisfiktio erityislaatuuteen voidaan vastata vain osallistumalla siihen teoreettiseen työhön, jota kirjallisuudentutkimuksen kentällä laajemmin tehdään. Näin on hyödyllistä tehdä etenkin silloin, kun ”valtavirran” tutkijat tarttuvat kysymyksiin, jotka selvästi liittyvät fantasia- ja tieteisfiktio genreihin.

Oman tutkimukseni näkökulmasta minun on helppo yhtyä Polvisen näkemykseen, sillä esimerkiksi narratologisen tutkimuksen teoreettinen käsitteistö on pitkälti rakentunut yksipuolisen tutkimuskaanonin (etenkin kaunokirjallisen modernismin) ehdoilla. Valitut tutkimuskohteet rakentavat, muokkaavat ja hiovat teoriaa niin genrekaanonin sisällä kuin kirjallisuudentutkimuksen kentällä kokonaisuudessaankin. Nähdäkseni etenkin käsitykset siitä, miksi kirjallisuutta luetaan, kuinka erilaiset hahmot, tarinat ja vaikutteet vaeltavat mediumista toiseen tai millaisia yhteisöjä kirjallisuuden ympärille muodostuu jäävät hyvin vajaiksi ilman fantasia- ja tieteisfiktio sisällyttämistä tutkimuskaanoniin.

Sen ohella, että fantasia- ja tieteisfiktio eivät ole sen paremmin Suomessa kuin vaikkapa edellä mainitussa narratologisessa tutkimuksessakaan perinteisesti kuuluneet ”uskottavaan” kirjallisuuskaanoniin, jatkotutkimuksen vähäisyyttä selittänee aiheeseen perehtyneiden ohjaajien puute. Asiantuntevalla ohjauksella on luonnollisesti paitsi suuri merkitys sille, millaisista aiheista jatkotutkimusta lähdetään pro gradu -työn jälkeen tekemään, myös sille, millaisista aiheista kiinnostuneita kannustetaan jatkamaan. Tilanne on tietenkin Suomessa parantunut esimerkiksi 1980-luvun alusta, mitä Liisa Rantalaiho (2014) kuvaa tiiviissä FINFAR-tutkijaseminaarin historiikissaan.

Lopuksi on todettava, että tilanne on Suomessa jo muuttumassa: tuoreimpia esimerkkejä tästä ovat viime vuonna perustetut Suomen Science Fiction- ja Fantasiatutkimuksen seura ry ja seuran julkaisema pohjoismainen akateeminen lehti, *Fafnir – Nordic Journal of Science Fiction and Fantasy Research*. Lehti on sähköisesti ilmestyvä, vertaisarvioitu open access -julkaisu, johon voi tutustua osoitteessa <http://journal.finfar.org>. Lisäksi spekulatiivinen fiktio on aihepiirinä lukemattomissa suomalaisissa yliopistoissa tekeillä olevissa väitöskirjoissa.

Viitteet

¹ “If science fiction can *only* hold the mirror up to contemporary reality and nothing more [-] it forecloses the possibility of *novelty* or *innovation*” (McHale 2010, 15).

Lähteet

- Hirsjärvi, Irma 2009. *Faniuden siirtymiä. Suomalaisen science fiction -fandomin verkostot*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 98. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- McHale, Brian 2010. Science Fiction, or, The Most Typical Genre in World Literature. Pirjo Lyytikäinen, Tintti Klapuri & Minna Majjala (eds.), *Genre and Interpretation*. Helsinki: Department of Finnish, Finno-Ugrian and Scandinavian Studies, 11–27.
- McNelly, Willis Everett 1974. *Science Fiction: The Academic Awakening*. Louisiana: College English Association.
- Polvinen, Merja 2014. Peeking into the Neighbouring Grove: Speculative Fiction in the Work of Mainstream Scholars. *Fafnir – Nordic Journal of Science Fiction and Fantasy Research* 1/2014, 61–64.
- Rantalaiho, Liisa 2014. FINFAR – A Gift from Fandom to Academia. *Fafnir – Nordic Journal of Science Fiction and Fantasy Research* 1/2014, 58–60.
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tiedotarkisto väitöstilaisuuksista. <http://www.finlit.fi/kirjasto/servaali/vaitos2.htm> (15.9.2014).

Suomen Kustannusyhdistys. Bestsellerit-tilastot. <http://www.kustantajat.fi/pages/k36>
(15.9.2014).

Tolkien, J. R. R. 2002. *Puu ja lehti*. (*Tree and leaf*, 1964) Suom. Vesa Sisättö. Helsinki:
WSOY.

Wolfe, Gary K. 2011. Pilgrims of the Fall. Gary K. Wolfe, *Evaporating Genres: Essays
on Fantastic Literature*. Middletown, CT: Wesleyan University Press, 189–214.